

โมกขธรรมประยุกต์

- ๒ -

๓๑ มีนาคม ๒๕๑๘

## ปัญหาของคน (ต่อ)

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,  
วันนี้เป็นการพูดกันครั้งที่ ๒.  
ในเรื่องโมกขธรรมประยุกต์.

เมื่อวานนี้ก็ได้พูดถึงสิ่งนี้โดยห้วนๆย่อๆว่า ปัญหาของคน; จากข้อความ  
ที่พูดไปแล้วนั้น. เป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า **หลักสำคัญในพระพุทธศาสนา**  
**ก็คือ การกล่าวถึงปัญหาของคน และการที่จะสร้างปัญหาเหล่านั้นให้หมดไป.**  
ที่นี้เราไปเรียกชื่อเป็นภาษาบาลี เช่นเรียกว่า อริยสัจ ๔ เป็นต้น และการ  
อธิบายแนะนำ ก็พูดกันแต่ในเรื่องทฤษฎี หรือตัวหนังสือที่เพ้อ ก็โดยไม่  
ได้รับประโยชน์.

๔๔

### การบวชที่แท้จริง ควรแสวงหาโมกขธรรม

เดี๋ยวนี้ เราจะทำให้ได้รับประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา อย่างที่เรียกว่า ประโยชน์, และสิ่งที่ทำนั้นก็ได้อะไรที่เรียกว่า “โมกขธรรม”; เพราะว่า การบวชที่แท้จริง ไม่ใช่บวชเพียงระยะสั้น ก็ไม่มีอะไรนอกจากแสวงหาโมกขธรรม; นี่เป็นหลักเกณฑ์ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล. พวกเราเนี่ย แม้จะบวชกันสักหนึ่งเดือน ถ้าเป็นการบวชจริง ก็ควรต้องเป็นการแสวงหา และพบได้บ้าง ใช้เป็นประโยชน์ได้บ้าง ซึ่งสิ่งที่เรียกว่าโมกขธรรม; เพราะฉะนั้น ผมจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า โมกขธรรมประยุกต์นี้เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะรู้สึกว่ามันเพียงพอ, และก็ไม่ต้องประหลาดใจ ที่จะพูดเรื่องเดียวกันนี้ต่อไปอีก และแม้ในวันนี้ ก็จะได้อีกด้วย หัวข้อย่อยว่า ปัญหาของคน ต่อจากครั้งที่แล้วมา.

คนที่ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไปหาหมอ นี่มันก็คล้ายกับละเมอ; คนที่ไม่มีปัญหาในเรื่องของชีวิตจิตใจ จะมาศึกษาธรรมะ หรือมาบวช ก็เรียกว่า ละเมอพอ ๆ กัน. ฉะนั้น จุดตั้งต้น มันตั้งต้นที่ปัญหา คือเราต้องมีปัญหา แล้วก็แก้ปัญหานั้น; ถ้าคนเราไม่มีปัญหา ก็ไม่ควรจะยุ่งให้เสียเวลา ให้บวชการ.

เดี๋ยวนี้ เรามีปัญหา อยู่หนึ่งไม่ได้, แล้วปัญหาก็มีมากมายหลายระดับ หลายชั้น ตามวัยตามสถานการณ์แวดล้อม แล้วยังมีที่เกี่ยวกับตนเอง เกี่ยวกับผู้อื่น ล้วนแต่เป็นปัญหาทั้งนั้น. แต่ทางศาสนาเรา ไม่ค่อยจะข้ามมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม หรือผู้อื่น โดยหวังอยู่ว่า เมื่อบุคคลแต่ละคน ไม่มีปัญหาแล้วสังคมก็ไม่มีปัญหา ก็มันเกลี้ยงไปจากปัญหา; ฉะนั้น จึง พยายามทำคนแต่ละคนให้หมดปัญหา; แม้ว่าคนจะเพิ่มมากขึ้นจนอะไร ๆ มีไม่พอ แต่ถ้าคนเป็นคนดี เป็นคนไม่มีปัญหาแล้ว คนก็แบ่งกันเอง ไม่มีปัญหาที่จะต้องทะเลาะวิวาทกัน.

### แต่ละคน ไม่รู้จักปัญหาของตัวเอง

ทุกวันนี้ คนในโลก ไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักปัญหาของตัวเอง แล้วก็ไปทำ  
ปัญหาให้มีมากขึ้น โดยไม่จำเป็น; ฉะนั้น เราจึงมาพูดถึงปัญหาของคน โดยเฉพาะ  
ปัญหาอย่างปัจเจกชน คือคน ๆ เดียวไปก่อนดีกว่า.

เมื่อวานก็ได้พูดมาแล้วถึง **ปัญหาของคน คือความทุกข์**. **ความทุกข์ใน**  
**ที่นี้มีความหมายว่า สิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง** ไม่หมายความว่า เฉพาะแต่ว่า มันเจ็บปวดเหลือ  
ธรรมดา เพราะถือเอาตามหลักที่ว่า **“สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์”**; ฉะนั้น เพียง  
แต่สิ่งนั้นมันเปลี่ยนแปลง หรือมันหลอกลวง ก็เรียกว่า เป็นความทุกข์ได้. ด้วยเหตุนี้  
**“ความสุขของคนโง่ จึงเป็นความทุกข์ของเขานั่นเอง”** ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง,  
แล้วเราถือเอาตัวปัญหาที่ความทุกข์ ก็ขอให้เข้าใจความทุกข์ในความหมายที่กว้าง หรือ  
เพียงพอ อย่างนี้. อย่าถือเอาแคบ ๆ เพียงว่า เจ็บปวด ธรรมดา ทนไม่ได้ แล้วก็**เป็น**  
**ความทุกข์** นั่นก็เป็นอีกความหมายหนึ่ง; แม้การเจ็บปวดธรรมดา นั้น ก็เป็นสิ่งที่  
น่าเกลียดน่าชัง.

ที่นี้ สิ่งที่ไม่ทุกข์ธรรมดา แต่แล้วมันเปลี่ยนแปลง หลอกลวง มายา นี่ก็เป็น  
สิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง; เราจะทำความรู้สึกน่าเกลียดน่าชังนี้ให้หมดไป. **ปัญหาของคน**  
**ก็อยู่ที่คนนั้นมีทุกข์** หรือมีอาการ มีสภาพที่น่าเกลียดน่าชังในทุกความหมาย.

### ปัญหาของคน อยู่ที่ บังคับตัวเองไม่ได้

มาดูที่ **ตัวปัญหา** มันก็คือ ตัวความน่าเกลียดน่าชังนั่นเอง : เราบังคับตัว  
เราไม่ได้; นี่ก็เป็นความน่าเกลียดน่าชัง, แล้วเป็นตัวปัญหาอย่างยิ่ง. วันนี้เราจะพูด  
กันถึงส่วนนี้ ให้ละเอียดออกไป ว่าปัญหาของเราคือ ความที่เรา **บังคับตัวเองไม่ได้**,  
สิ่งต่างๆ ยังไม่อยู่ในภาวะที่เราควบคุมได้ โดยเฉพาะทางจิตใจ.

ที่ว่า เราควบคุมสิ่งต่างๆ ได้นั้น เราเอาแต่เพียงว่า สิ่งต่างๆ ไม่รบกวนเรา หรือรบกวนเราไม่ได้ ก็เท่ากับเราควบคุมได้ รวมทั้งเราเคยได้ต่อสิ่งต่างๆ; ก็ยวนี้ เราควบคุมไม่ได้ แม้แต่ร่างกายของเรา หรือจิตใจของเราเอง. ที่เป็นกรณีใหญ่ๆ ก็เป็น ความโลภ ความโกรธ ความหลง เหล่านี้ เราควบคุมไม่ได้; หมายความว่ากลุ่มนี้ คือร่างกายนี้ จิตใจนี้ ที่รวมเรียกกันว่า “เรา” นี้ ไม่สามารถจะควบคุมความโลภ ความโกรธ ความหลง ของตนเองได้. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? มีคำตอบหลายชั้น เราจะต้องพูดกันทีละชั้น.

### ต้นเหตุที่บังคับตัวเองไม่ได้ คืออวิชชา

ถ้าจะประมวลเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้มา มันก็มีปัญหาเกี่ยวพันไปถึง สิ่งที่เราเรียกว่า อวิชชา อย่างที่พูดแล้วเมื่อวานว่า ความทุกข์นั้นเกิดมาจากอวิชชา. ที่พูด กันว่า ความทุกข์เกิดมาจากตัณหาอันนี้ถูก คือเอาตอนหลัง เมื่ออวิชชาให้เกิดตัณหา แล้ว; หรือถ้าพูดอย่างประยุกต์ในระยะอันสั้นก็ว่า ความทุกข์นี้เกิดมาจากอุปาทาน ซึ่งเกิดมาจากตัณหา อีกต่อหนึ่ง.

เราจะเห็นง่ายที่สุด ที่ติดแผ่กันอยู่กับตัวความทุกข์นี้ คือสิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน เข้าไปยึดมั่นถือมั่น ด้วยความรู้สึกเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. ที่นี้อุปาทานนั้นมาจากตัณหา หรือความอยาก, แล้วตัณหา คือ ความอยากนั้นมาจากอวิชชา จึงว่า **ต้นตอที่สุดอยู่ที่อวิชชา.**

ตรงนี้ขอเตือน ขอแทรกเป็นการเตือนอยู่เสมอว่า ที่ว่า ความอยาก นี้ต้อง เป็นความอยากที่มาจากอวิชชา; ไม่ใช่ความต้องการที่มาจากสติปัญญา. ที่เรียกว่า ยึดถือก็เหมือนกัน ต้องยึดถือด้วยอำนาจของอวิชชา. ภาษาไทยมันเล่นตลกได้ แต่ ภาษาบาลีเล่นตลกไม่ได้. ภาษาบาลีเขาใช้คำว่า ตัณหา นี้หมายถึงแต่ความอยากที่มา

จากอวิชา; ถ้าไม่อย่างนั้นก็เรียกชื่ออย่างอื่น. คำว่า อุปาทาน – ความยึดถือในที่นี้ก็เหมือนกัน ต้องยึดถือด้วยอวิชา มีมูลเหตุมาจากอวิชา.

ต้นตอที่สุด นั่นคือว่า จากอวิชา นี่จึงเกิดตัณหา. สำหรับ อวิชา นี้ก็มีอยู่ ๒ ระยะ คืออวิชาที่เราไม่มีความรู้อันถูกต้องในกรณีนั้นๆ ที่เกิดขึ้น นี้ก็เรียกว่า อวิชาเกิดในกรณีนั้นๆ, และอวิชาอีกความหมายหนึ่งเป็นต้นตอของอวิชาทั้งหลาย ก็คือ สิ่งที่ยังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร; คือถ้าเมื่อถามว่า อวิชามาจากไหน ? ก็ตอบว่า อวิชามาจากอวิชา – มาจากอวิชา – มาจากอวิชาอยู่เรื่อยไป. ไปจบอันสุดท้ายที่ไหน ? ก็คือสิ่งที่เรายังไม่รู้จักรว่า มันคืออะไร. เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องถามไปถึงนั้น รู้แต่เพียงว่า อวิชาในกรณีของเราในปัจจุบันนี้คืออะไร เฉพาะเรื่องอย่างนี้ดีกว่า.

การที่มีอวิชานี้ มีเจณเณชชินเป็นนิสัย ก็เรียกว่า อวิชานุสัย อีกทีหนึ่ง; เมื่อเราไม่รู้สีกตัว ไม่เข้าใจในสิ่งต่างๆ แม้ที่เป็นตัวเรา ที่เกี่ยวกับตัวเรา เจณเณชชินเป็นนิสัย อย่างนี้เรียกว่า อวิชานุสัย. ครั้นพิจารณาไปๆ ก็จะพบว่า นี่เองเป็นตัวมารร้าย หรือตัวการที่ทำความร้ายให้แก่เรา คือความไม่รู้เจณเณชชินเป็นนิสัย; เมื่อไม่รู้สีกตัวเพราะไม่รู้ ก็ไม่รู้สีกตัว ก็ควบคุมไม่ได้.

การเกิดทุกข์ เป็นไปเพราะคนไม่รู้ความจริง

อาการที่ไม่รู้สีกตัว หรือไม่รู้ความจริง ในเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น แล้วก็ได้เป็นไปจนเกิดความทุกข์ขึ้น เป็นเรื่องๆ ไปแต่ละวันๆ นี่เอง ที่กำลังมีอยู่แก่พวกเรา; อาการที่เป็นอย่างนี้ ก็คือ อาการที่เรียกว่า ภาษาบาลีว่า ปฏิจจสมุปบาท; พุทอย่างนี้ เราก็อ้างไม่ถูก แล้วก็บ่่วยการ ที่จะไปเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท, แต่เราก็ไม่รู้ว่าอะไรจะเรียกมันว่าอะไร ก็ต้องเรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท”.

คำว่า “*ปัจจุสมุปบาท*” ถ้าเป็นคำใหม่แปลสำหรับผู้ใด ก็ต้องไปพยายามสนใจให้รู้ว่ คืออะไร; แต่ถ้าพูดกันแบบประยุกต์ ก็คือ **ปัญหาของคนที่เกิดขึ้นแล้วทำให้เป็นทุกข์ในเรื่องหนึ่งๆ** นั่นแหละคือ *ปัจจุสมุปบาท* ซึ่งมีกันทุกคนวันละหลาย ๆ เรื่อง. ถ้าเกิดความสุขในอาการ ที่เจ็บปวดทรมานก็ดี ในอาการที่หนักอึ้ง, หรือในอาการที่มันลอลองไม่รู้ ทั้งมันเป็นความสุข ก็ดี นี่ก็เรียกว่าเป็นการเกิดแห่งความสุข ตามนัยแห่ง *ปัจจุสมุปบาท* แล้วก็อยู่จนเคยชินเป็นนิสัย.

เราต้องรู้จักแยกคำสองคำ คือว่า *การกระทำ* คำหนึ่ง, แล้วก็ *การเพิ่มความเคยชินจนเป็นนิสัย* นั้นอีกคำหนึ่ง, เป็นสองความหมาย. นี่ให้เราเห็นว่า ถ้าเราทำอะไรลงไป ส่วนที่เป็นการกระทำนั้น มันก็เป็นอยู่ส่วนหนึ่ง, อีกส่วนหนึ่งมันเป็นการเพิ่ม ให้เกิดความสุขเป็นนิสัยขึ้นมา อีกส่วนหนึ่ง. เช่น เราทำอะไรก็มีความเร็ว นั้นส่วนหนึ่งต่างหาก; แล้วก็มีความเคยชิน ในการที่จะทำอะไรเพิ่มขึ้น, มีความเคยชิน เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. ส่วนหลังนี้ คือ ส่วนที่เรียกว่า **อนุสัย**, ส่วนแรกนั้นเรียกว่า *การกระทำ*.

ทุก ๆ วัน เรามีการกระทำที่เป็นความสุข แล้วก็เพิ่มความเคยชิน ที่จะทำอย่างนั้นขึ้นทุกคราวไป ที่มีการกระทำอย่างนั้น วันหนึ่งมีหลายครั้ง, เดือนหนึ่งมีหนึ่ง ก็หลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้ง ก็เลยมีแต่ความสุขที่จะเป็นทุกข์. เพราะฉะนั้นเราจึงเป็นทุกข์ง่ายเหลือเกิน คือ *ไวต่อการเกิดขึ้นแห่งความสุข ด้วยความโลภบ้าง ด้วยความโกรธ บ้าง ด้วยความหลง บ้าง*; เพราะเรากับมันจนชินเป็นนิสัย.

### ต้องรู้จักไถ่ของ “ตัวคน” เพื่อรู้จักปัญหา

ที่นี่ เราจะดูให้ชัดยิ่งขึ้นไป ในส่วนที่ **ไวต่อการเกิดทุกข์** นี้ยากตรงที่เราบังคับมันไม่ได้ **เพราะว่าเรามีความเคยชิน เป็นนิสัยที่จะเป็นทุกข์**. เมื่อจะศึกษาเรื่องนี้ก็ต้องตั้งต้นไปตั้งแต่เรื่องของคน ๆ หนึ่งอีกตามเคย เพราะเรากำลังพูดถึงปัญหาของคน.

อย่าลืมว่า เรากำลังพูดถึง **ปัญหาของคน** เรามีตัวคน นั้นแหละ เป็นตัว **ปัญหา**. คนเรานี้ประกอบอยู่ด้วยส่วนสำคัญก็คือ ร่างกาย กับ จิตใจ; สิ่งทั้งสองนี้ **ต้องไปด้วยกัน** จึงจะเกิดค่าของมันขึ้นมา. ถ้าร่างกายไม่มี จิตมันก็ทำอะไรไม่ได้. ถ้าจิตไม่มี ร่างกายก็ไม่มีอะไรจะปรากฏออกมาได้ คือเป็นไปไม่ได้; เพราะฉะนั้น ต้องบวกกันสองอย่าง เป็นกาย + ใจ หรือใจ + กาย แล้วแต่ละเรียก. อย่าไปแยกออกเป็น ๒ ส่วน แล้วแยกกันอยู่ มันต้องอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งเดียว; แต่ว่าแต่ละส่วนมัน ก็ทำหน้าที่ต่างกัน.

ร่างกายนี้ เป็นเหมือนภาชนะใส่อะไร สักอย่างหนึ่ง เท่านั้นเอง ทำหน้าที่ ไปตามหน้าที่ของร่างกาย ที่จะอำนวยให้เกิดผลทางจิตใจ; ฉะนั้น **จิตใจ** นี้เป็นเหมือนกับว่าเจ้าของเรื่อง คือ **เป็นผู้รู้สึก** แล้วก็ **สั่งให้ร่างกายทำ**. ให้ร่างกายมันเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไป; โดยเนื้อแท้แยกกันไม่ได้ : การทำก็ทำด้วยกัน, การเคยชินเป็นนิสัย ก็เป็นด้วยกัน.

ที่นี่ มีเรื่องที่ ๓ อีก นั่นก็คือเรื่องข้างนอก คือสิ่งที่มากระทบกันเข้ากับกาย และใจ; ถ้าพูดตามคัมภีร์พุทธศาสนา เขาก็เรียกว่า **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณี** รวม ๖ อย่าง เป็นวัตถุข้างนอก ที่จะมากระทบกับกาย และใจข้างใน : รูปกระทบตา, เสียงกระทบหู, กลิ่นกระทบจมูก, รสกระทบลิ้น, สัมผัสทางผิวหนังมากระทบผิวหนัง, อารมณ์ความรู้สึกมากระทบจิต, นี้รวมเป็น ๖ คู่. การศึกษาเช่นนี้ ต้องเล็งถึงตัวจริง ไม่ใช่ตัวหนังสือ.

เมื่อผมพูดอะไรไป พวกคุณต้องรู้จักตัวจริงของมัน ว่า ผมกำลังพูดถึงอะไรที่กำลังมีอยู่ในตัวคุณ : พอพูดว่า **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ก็ต้องรู้ว่า **เรามี** อันนี้เป็นเครื่องมือ สำหรับรับอารมณ์ข้างนอก, แล้วมี **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณี** อยู่ข้างนอก สำหรับมาสัมผัสกับเครื่องรับข้างใน.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันก็มีทั้งที่กาย และใจ; เช่นว่า ตา นั้น ก็มีเนื้อตา, แล้วก็ **มีจิตส่วนที่จะรู้ทางตา ทำหน้าที่อยู่ที่ตา มันจึงจะเป็นตา** ขึ้นมาได้. หู ก็เหมือนกัน ไม่ใช่หมายถึงแต่ว่า เนื้อหนังที่ประกอบกันเป็นหู หรือเพียงเครื่องทำหน้าที่ทางหู มันต้องมีส่วนที่เป็นความรู้สึก ที่เป็นจิตเป็นอะไรนี้ มารวมเข้าด้วย จึงเรียกว่าหู; จมูก ลิ้น กาย ก็เหมือนกัน กระทั่งใจเอง.

ในวันหนึ่งๆ เรามีอะไรมากระทบตา หรือกระทบหู กระทบจมูก ฯลฯ เข้าใจได้เอง ไม่ต้องอธิบาย. ที่นั่นพอมันมากระทบเข้าแล้ว จะมีอะไรเกิดขึ้น จึงมาเข้าเรื่องเมื่อตะกี๊? ก็คือ อวิชชา : ถ้ามีการกระทบ กันเข้าแล้ว **ไม่มีความรู้** ความฉลาดในเรื่องนั้นๆ การกระทบนั้นก็ **เป็นการกระทบตามอำนาจของอวิชชา**.

ยกตัวอย่างทางตาก่อน : มีตา แล้วก็ **มีรูป** ที่มากระทบตา เพราะมันมาถึงกันเข้า, เกิดความรู้สึกทางตา เรียกว่า **วิญญาณทางตา**; นี่ของ ๓ อย่างนี้ **ถึงกันเข้าแล้ว ก็เรียกว่าผัสสะ** คือการกระทบโดยสมบูรณ์. ตอนผัสสะนี้เอง ถ้ามีความรู้ ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความจริงของสิ่งนั้นๆ อยู่ การกระทบนั้นก็เป็นการกระทบด้วยวิชา; อย่างนี้จะไม่เป็นไปเพื่อเกิดทุกข์.

ที่นี้ โดยมากไม่เป็นอย่างมีวิชา **ในขณะที่ของการกระทบนั้น ขาดความรู้** มีความไม่รู้ หรืออวิชชาอยู่แทน; ดังนั้นมันจึงเป็นไปในทางที่จะให้เกิดทุกข์อย่าง **แน่นอน** เพราะว่าไม่รู้, หรือว่าอาจจะมีความรู้ แต่มาไม่ทัน เพราะไม่มีสติ ก็เหมือนกัน มีค่าเท่ากัน. เพราะว่า ไม่รู้เสียเลย มันก็อวิชชา, เพราะว่า รู้อยู่บ้าง แต่ในขณะที่นั้นไม่เกิดความรู้ขึ้นนี้ เพราะไม่มีสติ นี่ก็เรียกว่า มีอวิชชาเหมือนกัน. เป็นอันว่า การกระทบนั้น กระทบด้วยอวิชชา คือ การกระทบกันซึ่งมีอยู่ในร่างกาย หรือจิตใจของคนนั้น ซึ่งกำลังเป็นคนโง่ ในกรณีนั้น.



เมื่อมีการกระทบเกิดขึ้นแล้ว ก็มีเวทนา คือความรู้สึก เรียกว่าเวทนา. เวทนานั้นแยกออกเป็น ว่าน่ารัก น่าพอใจ ให้เกิดความยินดี ก็มี, ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความยินดี ก็มี, หรือมันไม่มีความหมายใน ๒ ประการนั้น ทำให้โง่ หรือหลง หรือสงสัยอยู่ ก็มี. ถ้าการกระทบนั้นเป็นไปในขณะที่ไม่มีวิชา คือ มีอวิชา แล้ว เวทนาที่เกิดขึ้น ก็กลายเป็นเวทนาที่มาจากอวิชาด้วย คือ เป็นเวทนาสำหรับจะโง่ต่อไปอีก จะให้เกิดคัมहाต่อไป.

เวทนาที่มาจากการกระทบด้วยอวิชา ทำให้เกิดคัมहा คือความอยาก ด้วยความโง่. อย่าลืมว่าข้อนี้สำคัญ ถ้าอยากด้วยอวิชา ไม่เรียกว่าคัมहा; พออยาก ด้วยอวิชา – ความโง่ ก็เรียกว่าคัมहा. ฉะนั้น คัมहा คืออยากด้วยความโง่ ก็เกิดขึ้นในเวทนานั้น ๆ ที่ปรุออกมาจากผัสสะ ที่เป็นอวิชา แล้วอะไรที่น่ารัก ก็จะโง่ไปรัก, ที่น่าโกรธ ก็จะโง่ไปโกรธ, ที่น่าสงสัย ก็จะโง่ไปสงสัย.

ตอนนี้มีหลักที่แน่นอนอยู่อย่างหนึ่งว่า เมื่อได้รับเวทนาที่น่ารักน่าพอใจ เป็นสุขเวทนา มันก็เพิ่มราคะนุสัย คือความเคยชินที่จะรัก, ถ้าได้รับ ทุกขเวทนา ที่ไม่น่ารัก ไม่น่ายินดี มันก็เพิ่มปฏิฆานุสัย คือ ความเคยชินที่จะโกรธจะเกลียด จะเคียดแค้น, ถ้าได้รับ อทุกขมสุขเวทนา มันก็สลับไป แต่ไม่ได้สร้างปัญญา หรือวิชาขึ้น, เพราะฉะนั้น มันก็เพิ่มอวิชานุสัย คือ เพิ่มความเคยชินในการที่จะโง่ ที่จะไปสนใจในสิ่งที่ไม่ต้องสนใจก็ได้.

นี่ดูให้ดีๆ ว่า เราวันหนึ่งๆ นี้ มีการเพิ่มให้โง่ ค่อนข้างน้อย, หรือเพิ่มให้เกิดราคะนุสัย – ใจต่อการที่จะรัก, หรือเกิดปฏิฆานุสัย – ใจต่อการที่จะเกิดความรู้สึกเกลียด, ก็มีอยู่อย่างนี้. อันนี้แหละเป็นตัวละครสำคัญ ที่จะทำให้เราบังคับอะไรไม่ได้ ในเรื่องต่างๆ ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ซึ่งเรื่องกันมาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่มีการกระทบ. ถ้าเกิด กระทบด้วยอวิชา คือในขณะนั้นไม่มีวิชา ก็จะเกิดเวทนา

สำหรับจะให้เกิดความอยากด้วยความโง่ทั้ง ๓ ชนิด. สุขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอย่างหนึ่ง, ทุกขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอย่างหนึ่ง, อทุกขมสุขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอีกอย่างหนึ่ง.

การเพิ่มความโง่นี้ ทำกันมาตั้งแต่อดีตเรื่อยมา มันก็เลย ขยับเป็นนิสัย และเป็นความโง่ที่จะเกิดความรู้สึกอย่างนั้น; นี่คือตัวปัญหา ที่มีอยู่จริง มันตั้งต้นที่ตรงนี้; เราไม่อยากจะโลภ ไม่อยากจะโกรธ ไม่อยากจะหลง ก็ทำไม่ได้ เพราะว่าเราพอกพูนความเคยชินอย่างนี้มาเรื่อย.

ที่นี้ พอเกิดตัณหา คือ ความอยากไปตามความโง่ ในเวทนานั้นๆ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะเกิดอุปาทาน หรือยึดมั่นในลักษณะเป็นตัวเรา เป็นของเรา; อันนี้ก็สำคัญมาก ถ้าคุณเป็นนักศึกษาจริงๆ คุณจะสังเกตเห็น ข้อที่ขัดแย้งในทางตรรกของคนเขาๆ ในโลกนี้ เพราะเขาไม่รู้เรื่องนี้ ว่าทำไมจึงเกิดความอยาก ก่อนเกิดผู้อยาก; นี่เพราะว่า มันเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ.

“ผู้อยาก” นี่เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ เมื่อเกิดตัณหา ความอยากอย่างนั้นอย่างนั้นแล้วจึงจะเกิดความรู้สึกว่า ฉันอยาก หรือ กูอยาก ที่หลัง ซึ่งเรียกว่า อุปาทาน; ฉะนั้น ตัวกู ที่เรียกว่า เป็นอุปาทาน นั้น เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ มันจึงเกิดได้ทีหลังความอยาก เพราะเป็นเพียงนามธรรมด้วยกัน. ที่นี้เราเคยเรียนแต่เรื่องวัตถุ มันก็มีเรื่องตรรก หรือ logic แต่ทางวัตถุ ว่าต้องมีผู้กระทำก่อนซิ จึงจะเกิดการกระทำ. นี่ทำไมจึงเกิดมีการกระทำก่อน แล้วจึงเกิดตัวผู้ทำ? ก็เพราะว่าเป็นเรื่องจิตใจ ที่เป็นมายา เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ เกิดตัณหาความอยาก แล้วก็เกิดอุปาทาน ความยึดมั่น เป็นตัวกู ผู้อยากผู้ต้องการ.

ต่อไปนี้ เกิดสิ่งที่เรียกว่า ภพ - ความเป็น ขึ้นมาอย่างพร้อมเพรียงว่า ตัวกู ว่าเป็นคนๆ หนึ่งในกรณีนั้น. ถ้าศึกษาอย่างนั้นแล้ว เข้าใจแล้ว จะพบว่า “คน” นั้นไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; ถ้าพูดถึงทางวัตถุ เอาวัตถุเป็นหลัก เขาถือว่า “คน”

เกิดอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจากท้องแม่ จนกว่าจะเข้าโลง ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; ถ้าพูดอย่างภาษาธรรม จะว่า “คน” เกิดต่อเมื่อมีความรู้สึก ว่า กูเป็นกู หรือว่า กูต้องการอะไร กูทำอะไร กูได้อะไร กูเสียอะไร นั้นแหละ. ตอนนั้นแหละจะเรียกว่า เกิด “คน” ขึ้นมา แล้วก็หายไป ตายไป ในเมื่อกรณีนั้นๆ ผ่านไป จนกว่าจะเกิดกรณีใหม่ผ่านมามีอีก นี่เขาเรียกว่า ภพ คือความเป็นขึ้นมา.

จากภพ ก็เกิดชาติ คือความสมบูรณ์แล้วที่จะยึดถือ ว่า “เกิด” โดยสมบูรณ์แล้ว : เกิดคน เกิดทุกข์ เกิดทุกอย่าง ก็มีความแก่ เจ็บ ตาย เป็นปัญหาโดยทั่วไป, แล้วก็มีความรู้สึกว่า กูเกิด กูแก่ กูเจ็บ กูตาย เป็นปัญหาที่ยืนพื้นอยู่, แล้วเกิดปัญหา คือ ไม่ได้เข้าใจ ไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักพอ เป็นความทุกข์ที่ทำความทรมานให้โดยตรง.

ที่กล่าวมานี้ คือ เรื่อง ปฏิจอสัมุปบาท; แต่เราไม่อยากเรียกว่า ปฏิจ-สัมุปบาท ให้มันลำบาก เราจึงเรียกว่า ปัญหาของคน คือมันมีแต่อย่างนี้ แล้วเคยชินแต่อย่างนี้ จนเรายังกับตัวเราเองก็ไม่ได้; เพราะว่าตัวเราเองก็มีได้มี มันมีแต่กลุ่มของกาย ของใจ ของอะไร ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน.

เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว คุณควรจะรู้จักตัว อวิชชา กันได้แล้ว คือ ความไม่รู้ ความปราศจากความรู้ นี่มัน คอยอยู่ทุกแห่งทุกหน เพราะว่าคนสร้างกันมาแต่เรื่อง อวิชชาทั้งนั้น. พอรูประทับตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก ฯลฯ มันก็คอยแต่จะไปในทางอวิชชา คือว่าไปหลงรักเวทนาที่เป็นสุข ไปเกลียดเวทนาที่เป็นทุกข์ ไปสงสัยในเวทนาที่ไม่ชัดลงไปว่า เป็นสุข หรือเป็นทุกข์.

เราพูดกันแล้วว่า เราพูดเรื่องประยุกต์ พูดเรื่อง apply โมกขธรรมประยุกต์; คุณอย่าให้กลายเป็นเรื่องเสียง เรื่องตัวหนังสือ เรื่องอะไร ที่คุณจกไว้ในกระดาษ

น้ำมันไม่ถูก ที่จกนั้นเพื่อกันลืมนได้ แต่แล้วต้องเข้าใจว่า ผมกำลังพูดถึงอะไร ที่มีอยู่จริงในตัวของคุณ แล้วมันก็เป็นไปตามหน้าที่ของมันทุกๆ วัน.

### บททวนอาการของความไม่รู้จริงในเรื่องปฏิจจสมุปบาท

บททวนกันอีกทีหนึ่ง เพื่อที่จะจกผิดไป ว่า : ข้างนอกมี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ, ข้างใน มีเครื่องรับอารมณ์นั้นๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; พอกุ๋ของมันพบกันเข้า เช่นรูปกระทบตา ก็เกิดความรู้สึกทางตา ก็เรียกว่า จักขุวิญญาณ, ถ้าเป็นทางหู ก็เรียกว่า โสตวิญญาณ, ถ้าทางจมูก ก็เรียกว่า ฆานวิญญาณ ฯลฯ ภาษามันยุ่งไปเปล่าๆ; เรียกว่า ความรู้สึกทางตา ความรู้สึกทางหู ความรู้สึกทางจมูก ความรู้สึกทางลิ้น ความรู้สึกทางผิวหนัง ความรู้สึกทางใจ เป็น ๖ อย่าง. ที่นี้อย่างใดอย่างหนึ่งมันเกิดขึ้น ในกรณีหนึ่งมันจะมีอย่างหนึ่งเท่านั้น จะมีครบทั้ง ๖ อย่างไม่ได้, มันต้องเกิดคนละที.

ยกตัวอย่างในทางตา มีรูปมากระทบตา แล้วเกิดความรู้สึกทางตา ก็เลยกลายเป็นของสามสิ่ง คือ รูปมากระทบกับตาที่รับการกระทบ แล้วก็ความรู้สึกทางตาที่เกิดขึ้นที่ตา สามอย่างนี้สมบูรณ์แล้ว ถึงกันแล้ว เรียกว่าผัสสะทางตา; ในขณะที่แห่งสัมผัสนั้น เป็นคนโง่ หรือเป็นคนฉลาด มีปัญหาอยู่ที่นี้. ถ้าเป็นคนโง่อยู่ตามเดิม มันก็สัมผัสด้วยอวิชชา, ถ้าเป็นคนฉลาด หรือมีสติสมบูรณ์ ก็มีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือรู้อย่างที่ควรจะรู้อย่างอื่นขึ้นมาในขณะที่นั้น.

ใน ขณะสัมผัส ถ้ามีสติ ก็เป็นสัมผัสของคนฉลาด; สัมผัสของคนฉลาดนั้นไม่เป็นไร มันจะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่เป็นทุกข์. คนฉลาดสัมผัสอารมณ์แล้วรู้อะไรเป็นอะไร ควรจะทำอะไร ควรจะทำเท่าไรก็ทำ ไม่ต้องทำก็ไม่ทำ, หรือว่าอย่างมากที่สุดมันก็กลายเป็นการศึกษาไป : รู้ว่า นี่คืออะไร นี่คืออะไร แล้วก็เลิกกัน ไม่ต้องมีความทุกข์, แล้วก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น มันก็มีความเคยชิน ที่จะรู้เพิ่มขึ้นตามแบบของผู้มีวิชา.

ที่นี่ ในทางที่ตรงกันข้าม คือ คนโง่ สัมผัสอารมณ์ ก็เป็นการสัมผัสของคนโง่ **ไม่มีความรู้** และ **ไม่มีสติ**ที่จะพาความรู้มาได้ทันทั่วทั้งที่, เวทนาที่เกิดขึ้นก็กลายเป็นเวทนา สำหรับเป็นที่ตั้งแห่งความอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่นไปเสีย ไม่เป็นการศึกษาเลย. ฉะนั้น จึงมีสุขเวทนาสำหรับให้รักจนเกิดความเคยชินในความรัก, ให้มีทุกข์เวทนาสำหรับให้โกรธ, แล้วจึงเพิ่มความเคยชิน สำหรับที่จะโกรธแรงขึ้นเร็วขึ้น, มีทุกขมสุข สำหรับให้หลงไหล หรือว่าสนใจหรืออะไร ไปตามเรื่องของมัน คือจะโง่มากขึ้น ในเรื่องของเวทนานั้นๆ.

เรามีเวทนาอย่างไรบ้างในวันหนึ่งๆ ล้วนแต่จะ **ต้องแยกดู**ว่า เป็นเวทนา ในขณะที่เรามีความฉลาด หรือเป็นเวทนาในขณะที่เรามีความโง่. อยากจะพูดว่า เคียววันนี้ฉันมีแต่เวทนาในทางที่จะให้โง่ หรือเป็นเวทนาของคนโง่ เพราะไม่เคยรู้ ไม่เคยศึกษา ไม่เคยได้รับการอบรมเรื่องนี้; ฉะนั้น เราจึงเกิดติดเหา คือ ความอยากด้วยความรู้ตามสมควรแก่เวทนานั้นๆ.

ตัวอย่างเช่น **สุขเวทนา** ก็เกิดความอยากที่จะเอา จะมี จะได้ จะสะสม, ถ้าเกิด **ทุกข์เวทนา** ก็จะโกรธ จะเกลียด จะอยากไปในทางที่จะฆ่ามันเสีย ทำลายมันเสีย. นี่คนเราจะทำลายศัตรู ก็เพราะรู้ว่าเป็นอุปสรรคต่อความอยากของเรา จึงรบราฆ่าฟันกัน เพราะความอยากที่ไม่ตรงกัน. นอกจากนั้น ก็ยังมีความอยากที่ละเอียดประณีตขึ้นไปในทางจิตใจ ซึ่งยังไม่จำเป็นที่จะต้องไปนึกถึงก็ได้.

เราต้องนึกถึงแต่ความอยาก ที่มันกำลังเป็นปัญหาขบกัดเราอยู่นี้แหละ; **อยากที่จะได้นี้ก็เป็นความโลภ, อยากที่จะทำลาย เมื่อเราไม่ชอบใจ ก็เป็นความโกรธ, อยาก ด้วยความพะวงสงสัยพัวพัน มัวเมาอยู่ แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไรแน่ อย่างนี้ก็เป็นความหลง,** เรียกว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีมูลมาจากความอยาก ด้วยอำนาจของความโง่.

ความอยากนั้น พออยาก อย่างไร ก็จะมีติดอย่างนั้น : ได้ของรักของ  
พอใจ ก็อยากไปในทางที่จะมี จะยึดครอง จะบริโภคนั้น จะเสวย, แล้วก็มีความรู้สึกว่า  
กูได้แล้ว กูกิน กูใช้ กูยึดครองเป็นไปอย่างนี้ เรียกว่า อุปาทาน หมายถึงมันเป็นตัวเรา  
เป็นของเราขึ้นมาในกรณีนั้นๆ, เต็มมันก็ดับไปแล้ว. แต่อย่าลืมว่า ในกรณีหนึ่งๆ นั้น  
มันพอที่จะทำให้ตกนรกหมกไหม้หลายชั่วโม่งก็ได้.

ที่เป็น ภพ คือ เป็นตัวคนสมบุรณ์ ขึ้นมา เป็นนาย ก นาย ข อะไรก็ตาม  
ที่เป็นอย่างนั้นขึ้นมาโดยสมบุรณ์ ก็มีปัญหาเรื่องความทุกข์ เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย,  
หรือในทุกสิ่งที่ไม่เป็นไปตามที่ตัวต้องการ.

### เพราะไม่รู้จักอาการของปัจจุสมุปบาท คนจึงมีทุกข์

ที่พุทธมาเสียชีวิตยาว ก็เพื่อจะชี้ให้รู้ชัดทีเดียวว่า เราบังคับมันไม่ได้ เพราะเรา  
ไม่รู้; ปัญหาหนักอกหนักใจของเรา ก็คือ การที่เราบังคับไม่ได้ ที่จะไม่ให้ความ  
ทุกข์เกิดขึ้น. เราว่ามันเกินกว่าที่จะไป แล้วจะไปบังคับกันอย่างไรได้; เมื่อบังคับ  
ไม่ได้ ก็เกิดปัญหาขึ้นมา เป็นความทุกข์ขึ้นมา. อย่างนั้นผมเรียกว่า ปัญหาของคนใน  
ชีวิตประจำวัน เรื่องหนึ่ง กรณีหนึ่ง เขาเรียกว่า ปัจจุสมุปบาทสายหนึ่ง ทางตาก็ได้  
ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้; แล้วก็เป็นปัญหาของคน ก็คือ จะต้องเป็นทุกข์แล้ว  
มันอยากจะไม่ทุกข์ ก็ทำไม่ได้ ก็ต้องทนทุกข์ รับทุกข์ไป.

อารมณ์ทั้งหลาย ที่จะเข้ามาทำให้เกิดปัญหา เกิดเรื่องนั้นเข้ามาได้มาก : ทางตา  
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ตาม, จะเรียกว่าอะไรก็ตาม, แต่เราจะ  
สรุปเท่าที่เป็นปัญหาย่อยๆจริงแก่คนในโลกนี้ เวลานี้ ก็คือ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.  
เราอยากจะถูกยกย่องยกย่องกับเขาบ้างเหมือนกัน จะพูดว่า สาม ก. ก. กิน ก. กาม ก. เกียรติ  
นั่นแหละ คือปัญหา ที่กำลังมีอยู่.

สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก่เรื่อง สาม ก.

ตั้งแต่ชื่อ สาม ก. ก็ไม่ค่อยน่ากลัว หรือร้ายกาจอะไรนัก แต่ไปดูตัวจริงมันเถอะ; **ปัญหาเรื่องกิน** รัฐบาลก็แก้ไม่หวาดไหว, ปัญหาเรื่องกินของประชาชนก็มีมากขึ้น, มีกินแล้วยังไม่พอ ยังอยาก **เรื่องกาม** อีก ก็สร้างปัญหาอะไรขึ้นมาอีก เช่นอาชญากรรมทั้งหลาย, แล้วยังมี **เรื่องเกียรติ** คนยังจะแย่งกันครองเมืองทั้งนั้นกว่ากันไป ไม่มีที่สิ้นสุด เลยมีแต่ปัญหา. ส่วนตัวบุคคลหนึ่ง ๆ ก็มีปัญหา ส่วนสังคมก็มีปัญหา เรียกว่าปัญหาของคน.

เราต้อง **รู้จักตัวปัญหา** นี้ก่อน **จึงค่อยพูดถึงการแก้** ปัญหา; แล้วเราก็จะพบได้เองว่า พระธรรม หรือพระพุทธศาสนาก็คือ สิ่งที่เราได้ค้นคว้ามาแล้วอย่างถูกต้องและเพียงพอ สำหรับจะแก้ปัญหานี้. พวกคนโง่เหล่านั้น เขาไม่สนใจ; เพราะเขาไม่รู้จักปัญหา เขาก็ลาลี้กลิ้งไปในตัวปัญหา **เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ** กันเสียทีพิศ ไม่เคยไต่ลี้ศรัทธาขึ้นมาจะแก้หาวิธีแก้ปัญหา. เขา **ต้องการ** แต่จะให้ได้กิน ให้ได้กาม ให้ได้เกียรติ เขาต้องการแต่เท่านั้น.

**ปัญหาไปตกอยู่ที่การข้อยแย้งกัน ทำลายล้างกัน เพื่อประโยชน์แก่การ** ได้สิ่งเหล่านั้น; ไม่มีใครมองเห็นว่า นี่เป็นปัญหาที่เราจะต้องช่วยกันแก้. นี่คือนิยามของปัญหา มีอยู่ในรูปนี้ ในเวลานี้; ฉะนั้น โลกนี้ก็มีปัญหามากขึ้น แล้วใครจะไปแก้ ในเมื่อคนในโลกเป็นตัวปัญหาเสียเอง เป็นผู้ทำปัญหาเสียเอง. จะต้องมีคนบางคน ที่เขามองเห็นสิ่งเหล่านี้ ที่จะกระเด็นออกมา เป็นผู้แก้ปัญหา; คนนอกนั้นก็รวมอยู่ในกลุ่ม ที่จะสร้างปัญหาให้แก่คนทั้งนั้น.

เรามาพยายาม **ทำความเข้าใจ** เกี่ยวกับคำว่า “คน” และเกี่ยวกับคำว่า **ปัญหา** ของคน กันให้เพียงพอ. เมื่อก่อนนี้ก็พูด วันนี้ก็พูดขยายความคำว่า ปัญหาของคนนั้น ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไปอีก, แล้วเราก็จะได้พูดถึงการแก้ปัญหา ให้เป็นที่เข้าใจกันได้.

ขณะนี้เรากำลังรู้จักตัว**ปัญหา** กันก่อน ว่ามีมาอย่างไร? ตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ก็มาจากความไม่รู้ มาจาก**อวิชชา** มาจาก **กิเลส**.

เมื่อจะดูกันให้ละเอียด ว่ามันมาอย่างไร มันมีกรรมวิธีของมันอย่างไร? เราก็อธิบายอย่างที่กำลังพูดเมื่อตะกี้; แล้วปัญหาเฉพาะหน้าของเรา ก็คือว่า **เราจึงเอาชนะมันไม่ได้** เราต้องการจะให้เป็นอย่างนี้ มันก็เป็นอย่างที่เราต้องการ เราเลยเป็นผู้เสียทุกข์, ถ้ามีมาก ๆ ก็เรียกว่าตกนรกทั้งเป็น ถ้าไม่มากนัก ก็เป็นมนุษย์ที่ทนทุกข์, เป็นสัตว์มนุษย์ที่กำลังทนทุกข์ตามธรรมดาสามัญ, ถ้าขนาดหนักก็เรียกว่าตกนรก เป็นสัตว์นรกไปเลย.

เราอยู่ในรูปร่างของคน แต่ในความหมายที่แท้จริงนั้น เป็นสัตว์นรก เพราะเราแก้ปัญหานี้ไม่ได้ ร้อนระอุเหมือนไฟไหม้. มีพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าท่านใช้คำว่า **อาทิตตํ : อกฺขุ อาทิตตํ** แปลว่า **ตาที่ลุกไหม้ หูที่ลุกไหม้ จมูกที่ลุกไหม้ ลิ้นที่ลุกไหม้ ผิวหนังที่ลุกไหม้ ใจที่ลุกไหม้**; ในอาทิตตปริยายสูตรว่าอย่างนั้น. นั่นแหละคือตัวปัญหาที่แท้จริง แต่มองไม่เห็น.

พวกคุณมองเห็นไหม ว่า ตาลูกไหม้ได้อย่างไร? หูลูกไหม้ได้อย่างไร วลว? นึกมองไม่เห็น; แล้วได้ข้อสำคัญกัน ก็เพื่อให้มองเห็นว่า มัน**ลุกไหม้อยู่ทุกเวลาที่มี การสัมผัสด้วยอวิชชา**. เมื่อตาลูกไหม้ หูลูกไหม้ วลว แล้ว รูป เสียง กลิ่น รส วลว มันก็ลุกไหม้, วิญญาณที่ไปรู้จักสิ่งเหล่านี้ก็ลุกไหม้ กระทั่งไปถึง ผัสสะ เวทนา ตัณหา ก็เป็นตัวความลุกไหม้ไปหมด เขาเรียกว่าเราอยู่ในกองไฟที่มีความลุกไหม้.

นี่คือปัญหา : **เราไม่เคยคิดว่า เราลุกไหม้; เราไม่เคยคิดว่า เราจะดับไฟ**; ก็ยังเป็นปัญหานั่นกันไปอีก คือเป็นปัญหาของคนที่ไม่รู้ว่ามีปัญหา.

สรุปความสำหรับการพูดในวันนี้ก็ว่า **เราไม่สามารถจะบังคับ ตัวเรา ในสภาพที่ไม่ต้องเป็นทุกข์** เพราะว่า เรานั้น เคยชินแต่ในทางที่จะเป็นทุกข์, มีความ



คิดแต่ที่เป็นอวิชา อยู่ภายใต้อำนาจของอวิชา มาตั้งแต่ก่อนแต่ออก แล้วก็ไปหลง  
ในเวทนา มันก็มีปัญหาเรื่อยไป; จนกว่าเมื่อไรจะรู้เรื่องนี้ แล้วจึงควบคุมมันได้,  
คือควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อจะสัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ  
ธัมมามารณะ; ถ้ามีความรู้ มีสติปัญญา ก็จะควบคุมได้.

เดี๋ยวนี้ เราควบคุมไม่ได้ แล้วก็ถือว่าเป็นคัมภีร์; กล่าวสั้น ๆ ก็ว่า ปัญหา  
เฉพาะหน้า ของเรา คือการที่เราควบคุมความรู้สึกในจิตใจไม่ได้ และรวมทั้งควบคุม  
ทางกายไม่ได้. เป็นอันว่า ควบคุมไม่ได้ ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต; เป็นปัญหา  
ที่ใหญ่หลวงที่สุด ที่น่ากลัวที่สุด ที่เรียกว่าเป็นปัญหาของคน ในความหมายที่ชัดเจน  
ละเอียดยิ่งขึ้น กว่าที่พูดมาแล้วเมื่อวานนี้.

ผมจะยุติส่วนที่จะต้องบรรยายไว้เพียงเท่านี้ ต่อไปนี้เป็นโอกาสสำหรับใครสงสัย  
อย่างไรจะถาม, และให้ถามเฉพาะในขอบเขตของปัญหานี้ เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง;  
ไม่ยอมให้ถามปัญหาอื่น ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เพราะเราไม่มีเวลาพอ ใครมีความสงสัย  
ก็ถามได้.

**ปัญหาของคน** คือ การที่เราอยู่ด้วยความโง่ ไม่สามารถบังคับอะไรได้  
ในระบบจิตใจ ที่จะถูกปรุงแต่งไปในทางที่จะให้เกิดทุกข์.

### คำอธิบายตอบปัญหา

ไม่มีใครถามหรือ ไม่มีใครยกมือสละนเหมือนในห้องเรียน. ส่วนโมกข์นี้  
ศักดิ์สิทธิ์ มันกวาดปัญหาไปเสียจากจิตใจคน เลยไม่มีปัญหา ไม่มีใครสงสัย. ลองคิดดู  
ใครก็ได้ ขรราวสก็ได้ สงสัยก็ตาม.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ตามที่ท่านอาจารย์พูดถึงวงของปัจจุ-  
สมุปบาท ที่กล่าวมา หมายความว่า ผัสสะนี้เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เราบังคับไม่ได้;  
แต่วิชชาเป็นสิ่งที่เราจะต้องทำให้เกิดเป็นเช่นนั้นใช่ไหม ?

(ตอบ) ฟังออกแล้ว ว่าถามอย่างไร? **ผัสสะเป็นสิ่งที่ต้องมี** ถ้าเรายังมีชีวิตอยู่ เราหลีกเลี่ยงสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะ ไม่ได้ เพราะเรายังมีตา มีหู อยู่ อารมณ์ก็มีอยู่; ฉะนั้นมันต้องมีสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ แล้วก็ถือเอา **ผัสสะเป็นจุดตั้งต้น ที่จะเกิด ปัญหา หรือไม่เกิดปัญหา**. ถ้าเราจัดการกับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะถูกต้อง ปัญหาก็ไม่เกิด จัดการผิดปัญหาก็เกิด; จัดการผิด คือ ในขณะที่แห่งผัสสะนั้น ไม่มีความรู้ ไม่มีสติปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง มันก็กลายเป็นผัสสะด้วยอำนาจของอวิชชา อย่างนั้นมีปัญหาเรื่อยไป จนเป็นความทุกข์. ถ้าเจริญในเวลานั้น เรามีความรู้เกิดขึ้นก็ดี หรือว่า มีสติถึงเอาความรู้ที่เราเคยฝึกฝน อบรมศึกษามาได้ทันทั่วทั้งที่ดี ก็เรียกว่ามีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องในขณะนั้น และอวิชชาก็ไม่มีโอกาส; ฉะนั้น ผัสสะนั้นก็จะเป็นผัสสะของวิชา.

**ผัสสะของวิชาไม่นำไปสู่ความทุกข์** มันจะนำไปให้รู้หน้าที่ ที่ควรทำ, และถ้าไม่มีหน้าที่ก็ไม่ต้องทำ; แต่มันก็ให้เกิดการศึกษา หรือสติปัญญาในส่วนนี้เพิ่มขึ้น. มันจะเพิ่มความเคยชินในทางตรงกันข้าม คือความเคยชินที่จะเข้าใจถูก จะรู้ถูก จะไม่โลภ จะไม่โกรธ จะไม่หลง ยิ่งขึ้น. ฝ่ายนี้จะเพิ่มความเคยชินทางฝ่ายวิชา, ฝ่ายโน้นจะเพิ่มความเคยชินทางฝ่ายอวิชา.

ที่คุณถามว่า **อวิชาเป็นสิ่งที่จะต้องคอยกำจัด** นั้นก็ถูกแล้ว, ต้องคอยป้องกัน อย่าให้เกิด. แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่รู้ว่ อวิชาคืออะไร มันก็ไม่สามารถที่จะป้องกัน เพราะเราไม่รู้ว่ นี่เป็นข้าศึกแล้วเราก็คอยชินแต่ที่จะมีอวิชา; ถ้าห้ามกันไว้ไม่ได้ มันก็เกิดอวิชาในขณะนั้น แล้วทำไปด้วยอำนาจอวิชา.

**หน้าที่ของเรา** ตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านสอน ก็คือ **พอกพูนวิชา** อยู่เป็นประจำ; อย่างว่าให้ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน ทำอะไรต่างๆ ก็คือพอกพูนวิชาไว้เป็นประจำ ให้มีความรู้มากขึ้น แล้วมีสติปัญญาเอาไปใช้ได้ทันทั่วทั้ง ในขณะที่มีผัสสะเกิดขึ้น; อย่างนี้ก็ไม่มีปัญหา หรือว่า ไม่มีความทุกข์. การที่เราจะ **ป้องกันอวิชา**

เฉยๆ ไม่มีทางหัน นอกจากจะเพิ่มพูน พอกพูนวิชาเท่านั้น, แล้วทำความเคยชิน ในการที่จะเกิดวิชา ฝึกฝนให้มีความแคล่วคล่องที่จะมีสติสัมปชัญญะ เพื่อกันอวิชา ออกไปเสีย.

สติ ไม่อาจจะฆ่าอวิชา แต่ว่าเป็นเครื่องมือ ที่จะกันอวิชาไป ไร้เสีย ทางอื่น หรือหลุด สำหรับ เป็นโอกาสของปัญญา หรือวิชา ที่จะเข้ามาทำลายอวิชา อีกต่อหนึ่ง. บางทีก็มีสติไว้เป็นเพียงสะกดกันความรู้สึก คตินึก ที่ปรุงแต่งเสียเท่านั้นก็พอ เพราะมันไม่ใช่เรื่องสำคัญอะไร; แต่ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมาก ก็ต้องไปดึงเอา วิชาสมา เพื่อจะทำลายอวิชาในกรณีนั้น.

หน้าที่ ที่เกี่ยวกับอวิชาก็คือ อย่าให้อาหารแก่มัน ให้มันผอมลงๆ. พระพุทธเจ้าท่านตรัส, หรือพระสาวก หรือคนอื่นๆ ก็กล่าวไว้ ตรงกันว่า อวิชานี้เกิด มาจากอาสวะ; แล้วอวิชานี้มีนิรณ ๕ เป็นอาหาร.

อาสวะ นี้ก็คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชาสวะ; นี่ก็มีอวิชาอยู่อีกตัว นั่นแหละ, ความหมกหมมแห่งอวิชานี้แหละ เป็นที่เกิดของอวิชา ในกรณีหนึ่งๆ เป็นประจำวัน คือเราหมกหมมอวิชาไว้แต่ซ่อนแต่ออก. ที่นี้พอมันเกิด ออกมาแล้ว มัน ได้อาหารหล่อเลี้ยงคือ นิรณ มันจะหล่อเลี้ยงความหมกหมมแห่งอวิชา นั่นแหละมากกว่า.

นิรณ ๕ ก็ควรจะรู้ ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นประจำวัน ได้แก่ กามฉันทะ - ครุ่นไปในกาม, พยาบาท - ครุ่นไปในทางประทุษร้าย, ถีนะมิทธะ - จิตหดหู่ซึมเซา คือแฟบลงไป หรือความที่จิตละเอียดแฟบลงไป, อุทธัจจะกุกกุกจะ คือจิตที่ฟุ้งซ่านขึ้นมา, วิจิกิจฉา - คือความที่คิดลังเล ไม่มีความแน่นอนอะไรลงไปได้; ๕ อย่างนี้ เขาเรียกว่า นิรณ. ชินปล่อยให้นิรณเป็นของมีอยู่ละก็ เรียกว่า เป็นการให้อาหาร เพิ่มอาหารให้แก่อวิชา อวิชาก็จะแรงกล้า.

จงพยายามที่จะ **กำจัดนิรณ** ในวันหนึ่งๆ แล้วก็มี **สติสัมปชัญญะ** อย่าให้อวิชชาเกิดออกมาในกรณีหนึ่งๆ ที่ทำกระทบรูปเป็นต้น. เมื่อเราไม่ให้อาหารแก่อวิชชาอยู่ตลอดเวลาแล้ว อวิชชาสวะจะค่อยๆ น้อยลงๆ ค่อยถูกขุดถูกทำลายให้น้อยลง ให้เหลือน้อยลง; ฉะนั้น จึงเห็นจริงกับข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**อยู่ให้อุญฺคต ต้อง เป็นอยู่ให้อุญฺคต ต้อง โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์**”.

**“เป็นอยู่ให้อุญฺคต”** ก็คือ อย่าให้มีโอกาสที่จะเกิดนิรณนั้นก่อน เป็นประจำวัน, นิรณทั้ง ๕ อย่าให้เกิด แล้วก็อย่าให้มีผัสสะด้วยอวิชชา. ถ้าเรา **อยู่อย่างอริยมรรคมีองค์ ๘** จะทำให้เป็นอย่างนี้จริง คือ ไม่อยู่ด้วยนิรณ ไม่อยู่ด้วยผัสสะด้วยอำนาจของอวิชชา; **อวิชชาที่ผสมลง** วันหนึ่งก็สิ้นไป ก็เรียกว่ามีการบรรลุพระอรหันต์. เรื่องอวิชชาโดยย่อ ก็มีอยู่อย่างนี้.

(ถาม) สำหรับปุถุชนคนธรรมดา ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับ เรื่องกิน เรื่องการเรื่องเกียรติ กระผมเห็นว่า เรื่องกิน เรื่องการนั้นผมเองปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เพราะว่ามันมีแต่จะเรื้อรัง ออกนอกกลุ่มออกทางออกไปทุกที; แต่พูดถึงเรื่องเกียรติ ผมมีความคิดเห็นว่า มันเป็น *nature* อันดั้งเดิมของมนุษย์อันหนึ่ง เพราะฉะนั้น ผมคิดว่า เราไม่ควรปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เราอาจจะประยุกต์สิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เช่นว่า เกียรติแห่งความเป็นคนดี, เกียรติแห่งการเคารพตนเอง เกียรติแห่งการเคารพเวลา; อันนั้นจะเป็นการประยุกต์มากกว่า แทนที่จะปฏิเสธโดยสิ้นเชิง. ผมอยากเรียนถามท่านอาจารย์ เกี่ยวกับเรื่องเกียรติอันนี้ ได้กรุณาขยายให้ลึกซึ้งละเอียดลงไปสักกรณีหนึ่ง.

(ตอบ) ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องการ เรื่องเกียรติ ที่คุณว่า ยังมีแต่ปัญหาสุดท้าย คือเรื่องเกียรติ เรื่องสองอย่างข้างต้นไม่ใคร่จะมีปัญหา, แล้วถือว่าเรื่องเกียรติ หรือเรื่องฝ่ายเกียรติ เป็นเรื่อง *nature* ซึ่งคุณคงจะหมายถึงสัญชาตญาณ หรือว่า *instinct* ของคน. แต่เท่าที่ผมใคร่ครวญดูแล้ว รู้สึกว่าทั้ง ๓ อย่างนั้นเป็น *nature* หรือ *instinct* ของสัตว์; เพราะเรื่องกินนั้น เป็นเรื่องที่ต้งกิน เพราะมีชีวิตอยู่

อย่างนั้นเป็น *instinct* ที่ต้องการจะมีชีวิตอยู่, จึงต้องกิน ต้องหากิน; แต่ว่าต้องทำให้ถูกต้อง หรืออย่าให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เป็นความทุกข์ขึ้นมา.

เรื่องกาม นี่ก็ต้องถือว่าเป็น *instinct* หรือเป็น *nature* ซึ่งก็ **ต้องควบคุมไว้ให้ถูกต้อง** จึงจะไม่เป็นปัญหาขึ้นมา. เรื่องกามนั้นลึกลับซับซ้อนมาก คุณอย่าไปมองว่าเป็นเรื่องง่ายๆ หรือจะบ๊ยะอะไรออกไปได้ง่ายๆ มันเป็น *instinct* ของการสืบพันธุ์; ธรรมชาติต้องการให้สืบพันธุ์. เราพูดคล้ายๆ กับว่า ธรรมชาติเป็นตัวตน หรือพระเจ้า ต้องการให้มีการสืบพันธุ์ อย่าให้มนุษย์สูญหายไปจากโลก. แต่ถ้าวินิจฉัยที่จริงแล้ว มันฟลุค บังเอิญมาอยู่ในรูปที่ว่า มันต้องมีความรู้สึกชนิดนี้ มี *instinct* ชนิดนี้ มีอุปกรณ์ความรู้สึกอันนี้ คือต่อม *gland* ต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์เรามีความรู้สึกทางการสืบพันธุ์ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะไม่สืบพันธุ์. ฉะนั้น จึงมีปัญหาละเอียดในทางที่ว่า จะมีการสืบพันธุ์อย่างไร โดยที่ไม่ต้องเกิดความยุ่งยากขึ้นมา.

ผมสังเกตเห็นว่า กำลังมีผู้เข้าใจผิด หรือศาสนาบางศาสนา กำลังตีความผิดอยู่ด้วยซ้ำไป แต่อย่าออกชื่อดีกว่า; โดยการที่ไปเอาการมรดก ไปรวมกันเข้ากับการสืบพันธุ์.

**การมรดกไม่ใช่การสืบพันธุ์** การสืบพันธุ์ไม่ใช่การมรดก; ที่แท้นั้น การสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ ไม่เกิดปัญหาเป็นความทุกข์ขึ้นมา. พระเจ้าต้องการ และเป็น การปฏิบัติที่ถูกต้อง และควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง. ส่วนการมรดกนั้นมันไม่สืบพันธุ์ก็ได้ ไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ก็ได้ เป็นความโง่ความหลงของอวิชชา; แต่ว่าธรรมชาตินั้นฉลาดกว่าเรา ก็เอาการมรดกมาจ้างคน ให้ทำหน้าที่สืบพันธุ์ที่น่าขยะแขยง ไปเอามารวมกันเสีย. อันหนึ่งเป็นเครื่องบังหน้าหลอกคนโง่ๆ จ้างคนโง่ๆ ด้วยการมรดก ให้ทำการสืบพันธุ์.

นั่นก็มีปัญหาว่า ถ้าเมื่อมีการมรดก over มันก็ต้องมีปัญหา มีความทุกข์ที่เหลือ ออกไปจากที่จำเป็น จากส่วนที่จำเป็น. ถ้ามีการสืบพันธุ์ล้วนๆ และบริสุทธิ์ และ ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาแล้วก็ดี จะได้มีมนุษย์ที่ดี ที่ฉลาดเหลืออยู่ต่อไป เพื่อความมี อยู่แห่งโลกทั้งดงาม ที่น่าจะอยู่ เพราะถ้าชาติสิ่งนี้เสียแล้ว ก็จะไม่มีการเกิดมา โลกนี้ มันก็สูญหายไป; **โลกมนุษย์นี้จึงต้องมีอยู่ด้วยการสืบพันธุ์ ที่ถูกต้องบริสุทธิ์.**

นักสอนศาสนาบางศาสนา อธิบายการมรดกเป็นอันเดียวกันกับเมตตา นั้น ผิดอย่างยิ่ง; ที่พระเจ้าต้องการนั้น คือ ความรักซึ่งกันและกัน นั้นไม่ใช่การมรดก, **การมรดกไม่ใช่ความรัก.** นักศึกษาเหล่านี้ รู้จักกันเสียบ้างว่า การมรดกนั้นไม่ใช่ ความรัก มันเป็นอีกอันหนึ่งต่างหากจากความรัก. ถ้าจะพูดว่าเป็นความรักก็คือความโง่ ที่สุดของความรัก; แต่ก็ไม่ใช่ความรัก.

**การมรดกนี้เป็นความคิดปรุงแต่ง** อีกอันหนึ่ง เลยเกิดเกล็ดไปในด้านการ ยั่วอวยวะหรือว่าท่อมเกลนต์ ที่รู้สึกทางเพศนั้นเกินเหตุเลยเกิดไป. เตี้ยวนั่นคนในโลก ก็กำลังเอามาปนกันในเรื่องการมรดก กับเรื่องการสืบพันธุ์ จนเป็นปัญหายุ่งยากมากมาย.

ถ้าจะพูดถึง *instinct* ในทางกามารมณ ก็เป็นอีกอันหนึ่งต่างหากจาก *instinct* ทางการสืบพันธุ์. ที่เราเห็นซ่ง่ายๆ ก็คือ **สัตว์เดรัจฉานสืบพันธุ์ โดยไม่มีความ** **หมายทางกามารมณ** แต่มนุษย์มีความหมายทางกามารมณ แม้ไม่มีการสืบพันธุ์ เพราะว่ามันซ่งมากเกินไปกว่าสัตว์ ไม่ไปหลงไหลในกามารมณทั้งคืนทั้งวัน ทั้งเดือนทั้งปี นั้นแหละเป็นปัญหาทางกามารมณคืออย่างนี้ ที่จะต้องไปดูให้ดี.

ปัญหาทางเกียรตินั้น ถูกแล้ว มันเป็น *instinct* เหมือนกัน, มันเป็นเรื่อง ประหลาดอย่างยิ่ง สำหรับสิ่งที่เรียกว่า จิต และสิ่งที่เรียกว่า **สัญชาตญาณ - ญาณคือ** **ความรู้,** ความรู้ที่เกิดเอง เรียกว่าสัญชาตญาณของจิต, จิตย่อมมีความรู้สึที่เกิดเอง หลายๆ อย่าง หลายๆ ทาง; แล้วทางหนึ่งก็คือ รู้สึความีเกียรติ เช่น ชนะ หรือว่า

ไม่มีอุปสรรคศัตรูมาต่อต้าน นี่รู้สึกว่ามีเกียรติ ซึ่งเป็นเหตุให้มีความรู้สึก เป็นตัวกู, ตัวกูนั้นแหละเป็นเรื่องของเกียรติมากที่สุด.

สิ่งที่เรียกว่าตัวตน ความหมายแห่งตัวตน หรือตัวกู ตั้งอยู่ด้วยความรู้สึก หรือสัญชาตญาณอันนี้; ในบาลีมีคำอยู่คำหนึ่งเรียกว่า *อหังการ มมังการ มานานุสย*, ชื่อมันยาวหน่อย : *อหังการ มมังการ มานานุสย* คือการสะสมความเคยชินในความ รู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกู. *อหังการ - ความรู้สึกว่า กู, มมังการ - ความรู้สึกว่า ของกู, มานานุสย - การหมักหมมสะสมเคยชิน แห่งความรู้สึกว่า กู ว่าของกู* เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง; ถ้าละได้ก็เป็นพระอรหันต์.

เดี๋ยวนี้ เราก็ออยู่ใต้สัญชาตญาณที่กล่าวมานั้น ทั้งนั้น เราจึงชอบเกียรติมาตั้งแต่ อ่อนแอออก : เด็กเล็กๆ ก็อยากให้ผู้ใหญ่ยกยอ หรือพอโตก็ยกยอก็เป็นสุข; เพราะฉะนั้น **เกียรติ ก็ เป็นทางมาแห่งความรู้สึกที่เป็นปัญหา.**

ยกตัวอย่าง ปลาตัวหนึ่ง เลี้ยงไว้ในตู้ตัวเดียว ไม่เคยรู้เรื่องอะไรกับใคร มันก็สับตู่ สบต๋าง สบต๋นือสบต๋ตัว, พอไปมองมัน มันก็มีท่าทางเหมือนกับว่า จะเล่นงานเรา. มันทำไปทำไมเหนื่อยเปล่าๆ; นี่ด้วยอำนาจสัญชาตญาณแห่งตัวกู หรือรู้สึกว่าเป็นตัวกู, รู้ว่ามีเกียรติ; ฉะนั้นมันจึงกักกัน. ถ้าเอาอีกตัวหนึ่งใส่ไป มันจะ กักกัน ด้วยความมีเกียรติ ด้วยความรักษาเกียรติ ถนอมเกียรติ ว่าเป็นของกู, บริเวณนี้เป็นของกู, หรือตัวกู ต้องเป็นตัวกู ใครเข้ามาไม่ได้.

นี่ **เกียรติ** ที่มันเตลิดเปิดเปิงออกไป ในรูปของกิเลส ตัณหา อุปาทาน; ฉะนั้น ที่พูดมาเมื่อตะกี้นี้ ยังเป็นส่วนน้อยของสิ่งที่เรียกว่า เกียรติ.

ถ้าว่าที่จริงแล้ว มันอาจจะใช้เป็นเครื่องล้อ เครื่องตึง เครื่องจูง ได้ทั้งกิน ทั้งกาม ทั้งเกียรติ, ทั้งสามอย่างนี้จะเป็นเครื่องช่วยดึงไปหาที่ว่า ตีกว่า : กินให้ตีกว่า

มีคามารถที่ดีกว่า และมีเกียรติที่สูงกว่า; แต่สองอย่างนั้นมันต่ำกว่า มันก็อยู่ข้างหน้า ถ้าผ่านพ้นไปได้ ก็ไปติดด้านหลังสุด คือความเห็นแก่ตัวกู หรือเกียรติ. มันก็อยู่ที่ว่าเราจะเอาเกียรตินี้เป็นบันได สำหรับพ่วงขึ้นไปทีละขั้นจนในที่สุด มันก็อยู่เหนือ เกียรติจึงจะไต่, ต้องไปถึงขั้นที่อยู่เหนือความรู้สึกว่าเกียรติ.

เดี๋ยวนี้ใช้กันแต่เพียงว่า ในโลกนี้เราจะดึงคนขึ้นมาสู่สถานะอนสูง โดย **ใช้ความนิยมในทางเกียรติเป็นเครื่องล่อ** ก็ได้เหมือนกัน; แล้วก็ดีกว่า. แต่เดี๋ยวนี้ คนโง่มาจนถึงกับเอาเรื่องกิน เรื่องกามาเป็นเครื่องล่อ. สนใจชวนขายกัน แต่เรื่องกิน เรื่องกาม แล้วใช้สองสิ่งนี้เป็นเครื่องล่อ จนในโลกนี้หากันมีเกียรติทำยาก มีแต่คนทุจริตต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะพวกนักการเมืองที่มีเกียรติแห่งความคตโกง ไม่ใช่เกียรติอันบริสุทธิ์ แล้วคนพวกนี้ก็ใช้เรื่องกิน เรื่องกาม ตกเบ็ดคนอื่น ทำให้โลก บั่นบ่วนไปหมด,

ทีนี้ ในเมื่อเราว่าจะแยกตัวออกมา ในฐานะเป็น **พุทธบริษัท**; ผมว่าไม่ควรจะมุ่งหมายใช้เกียรติอย่างเดียว ในการที่จะมีการกระทำอันถูกต้อง, มัน **ต้องถูกต้องไปตั้งแต่เรื่องกิน** แล้วก็เรื่อง กาม แล้วก็เรื่อง **เกียรติ** ซึ่งล้วนแต่เป็นสัตยาตญาณ ด้วยกันทั้งนั้น, มีอวัยวะ มีองค์ประกอบ มีต่อมแกลนดอะไรต่างๆ สำหรับที่จะให้เกิดปัญหาทั้ง ๓ นี้ ระวังให้ดี ให้ถูกต้อง.

เรื่องกิน ถ้าเลยความหมาย ของการบำรุงร่างกาย ก็เลยกลายเป็นเรื่อง กาม. เรื่อง กาม นี้ ถ้าเลยความหมาย ของการสนองความอยากของกิเลสแล้ว มันก็กลายเป็นเรื่องเกียรติ. ทีนี้พอมาดึงเรื่องเกียรติ มันจะไปกันถึงไหน มันก็หลายชั้น หลายระดับ. ฉะนั้น การสอนในเบื้องต้น ก็สอนให้รักษาเกียรติ **ให้เห็นแก่เกียรติ โดยไม่ต้องเห็นแก่เรื่องกิน เรื่องกาม**; แต่ถ้าไปทำผิด เรื่องกิน เรื่องกาม มันก็ไม่มีเกียรติ, จะเป็นเกียรติไปไม่ได้.



ถ้าหมกปัญหาเรื่องกิน เรื่องกามแล้ว ก็คงเหลือเรื่องสุดท้าย ซึ่งเหนียวแน่นที่สุดก็คือเรื่องเกียรตินี้ ก็เหลืออยู่แต่ว่า ให้เป็นเรื่องเกียรตินี้ที่ถูกต้อง; อย่าให้เป็นเกียรติปลอม เกียรติหลงใหล แล้วมันจะไปสู่จุดสุดท้าย คือเหนือเกียรติ มีจิตอยู่เหนือค่าของเกียรติ เหนือค่านิยมของเกียรตินี้ ก็คือหมกตัวกู; ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่เหนือเกียรติ หากยังมีตัวกูหรืออยู่ แล้วยังมีเกียรติ มีค่าของเกียรติ.

**การละอหังการ มมังการ มานานุสสํ นี้จะละได้ต่อเมื่อเป็นพระอรหันต์.**

(ถาม) กราบเรียนท่านอาจารย์ คนเรานี้มีปัญหา ก็เพราะว่ามีวิชา และถ้าเราจะแก้ปัญหานี้ เราก็ต้องสร้างวิชาขึ้นมา. แต่เท่าที่ผ่านมา ในสมัยพุทธกาลจนถึงเท่าปัจจุบันนี้ คนที่สำเร็จพระอรหันต์ได้ ก็มีเพียงจำนวนน้อยนิดเท่านั้นเอง. จะเป็นไปได้ไหมว่า วิชาที่ท่านอาจารย์กล่าวนั้น เหมาะสมแก่กับคนเพียงคนเดียว แล้วจะมีวิชาอันไหนซึ่งเหมาะสำหรับคนส่วนใหญ่ ซึ่งจะได้มีเพื่ออยู่เป็นสุข?

(ตอบ) เอ้า, ฟังถูกแล้ว ก็ว่า วิชาในที่นี้ มันมีความหมายคลุมไปหมด ไม่ใช่จะเอากันแต่เพียงว่า ขึ้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์. วิชา นี้อย่างนี้ มีประโยชน์ ต่ำลงมาถึงเรื่องโลก ๆ ก็มี.

คำว่า วิชา นี้นี้หมายถึง ความรู้ในตัวความทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความไม่มีแห่งความทุกข์, และ ทางให้ถึงความไม่มีแห่งความทุกข์, ที่เรียกว่า อริยสัจจ์นั้น ก็เรียกว่า วิชา; วางหลักใหญ่ ๆ ไว้อย่างนี้. ถ้าเหลือสั้น ๆ ก็ว่า รู้ในสิ่งที่คนควรรู้ สิ่งที่เราจะรู้จักเรียกว่า วิชา; ฉะนั้น หลักเกณฑ์ ที่กล่าวไว้นั้นไม่ผิด. วิชาชั้นสูงสุดที่ทำให้เป็นพระอรหันต์ ต้องยอมรับว่า มีน้อย แต่ก็ดีกว่าไม่มีเสียเลย; เพราะว่าคนส่วนมากจะเป็นพระอรหันต์กันทั้งหมดไม่ได้ จะเป็นได้แต่ส่วนน้อย. แต่รอง ๆ ลงมา เช่น อนาคตามี สกิทาคามี โสทาบัน นี้นี้ก็มีอีกมาก มากกว่าที่เราารู้ว่ามี, ความ เป็นพระโสทาบันนี้ยังมีอยู่มาก.

ที่นี้ ลดลงมาถึงมนุษยธรรมคา ก็ยังมีวิชาอยู่ระดับหนึ่ง ที่เขาจะต้องรู้ สำหรับทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ หรือทำปัจเจกชนให้มีสันติสุข. ฉะนั้นเราหาวิชาส่วน

นี้แหละ บุคคลไม่มีสันติสุข โลกไม่มีสันติภาพ; ฉะนั้นอย่าไปรังเกียจคำว่า วิชา ในพุทธศาสนา เป็นอย่างโลกิยะ คือว่า ยังเกี่ยวกับเรื่องโลกๆ ไม่เหนือโลกนี้ก็มี. แต่ถ้ามั่นเป็นไปถึงที่สุด มันก็เหนือโลก ปัญหาเรื่องนี้ก็ไม่มี.

ขอให้พยายามเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า วิชา นี้ให้ถูกต้อง แล้วก็สูงขึ้นไปตามลำดับๆ แต่อย่าลืมนึกถึงคำว่า **วิชาจรณสมปโน** พระพุทธเจ้าท่านเป็นวิชาจรณ-สมปโน คือ **สมบูรณ์ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ**. คำนี้ขยายลงมาต่ำถึงขั้นคนต่ำๆ ก็ได้ ตรงที่ **สมบูรณ์ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ**. **จรณ คือ ปฏิบัติ, วิชา นั้น ต้องปฏิบัติ ได้จึงจะเกิดผล**. เกี่ยวกับในการศึกษาก็ทำอยู่มากแล้ว สมบูรณ์ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ; แต่ว่าเป็นไปเพื่อเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ ไม่เป็นไปเพื่อเรื่องสันติ หรือนิพพาน.

(ไม่มีใครตามปัญหาต่อไป ท่านอาจารย์กล่าวสรุป)

สรุปว่า **คนไม่รู้จักตัวปัญหา ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหา**; ฉะนั้น เป็น การถูกต้องแล้ว ที่เรามาตั้งต้นกันใหม่ เพื่อจะรู้จักคน และปัญหาของคน. ถ้ายังเป็น คนมีปัญหา; ถ้าเป็นคนมากขึ้นๆ ก็พ้นความเป็นคน แล้วก็หมดปัญหา จะเรียกว่า เป็นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, “เหนือความเป็นคน” เพราะว่าโดยที่แท้ก็มีได้มีคนมีอะไรอีก มีแต่ธรรมชาติ.

**ถ้ายังรู้สึกเป็นคนอยู่ ก็คือความไม่รู้** คือวิชา อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้รู้ว่าเป็นคน แล้วก็ทำผิดเป็นประจำวัน ในเมื่อเกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่มากระทบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ; นี่คือนิพพานของคนเมื่อคนยังโง่มาก ใน การที่จะจัดการกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณที่เข้ามากกระทบ. การที่เขา **ไม่สามารถจะบังคับตัวเอง** หรือจะให้ต่อสู้ หรือให้แก้ไขในเรื่องนี้ให้เป็นผลก็ได้ **นี่คือนิพพานของคน**. ที่เราจะพูดกันต่อไป ก็คือว่า **ทำอย่างไรเราจึงจะมีวิชาและมีสติ**.